

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

2021

TIMARAKA: 80

NKARHI: Tiawara ti2

Papila leri ri na tipheji ta 10.

SWITSUNDZUXO

1. Papila leri ri avanyisiwile hi SWIYENGE SWINHARHU:

XIYENGE XA A: Xikambelantwisiso (30)

XIYENGE XA B: Nkomiso/Nkatsakanyo wa ndzima (10)

XIYENGE XA C: Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi (40)

2. Hlamula swivutiso HINKWASWO.

3. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.

4. Khwatihata ehansi ka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA.

5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hileswi ti nga xiswona eka phepha ra swivutiso.

6. Tlula ntila endzhaku ka nhlamulo yin'wana na yin'wana.

7. Landzelela milawu leyi faneleke ya mapeletelo na mavumbelo ya swivulwa.

8. Minkarhi leyi ringanyetiweke

XIYENGE XA A: 50 wa timinete

XIYENGE XA B: 20 wa timinete

XIYENGE XA C: 50 wa timinete

9. Tsala swi basa no vonaka.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA A: PROSI**HAKUNENE VUSIWANA BYI NA XILANDZU**

1	Ntsako a wu khapa embilwini ya mina loko ndzi kuma mbuyelo wa ka metiriki wa lembe ra 2018. A ndzi pasile kahle hi mapaselo lama a ya ndzi pfumelela ku ya eyunivhesithi ndzi ya endla tidyondzo tin'wana na tin'wana leti ndzi ti lavaka. Tanihleswi ku nga na vusweti ekaya, mina a ndzi tikombelerile mpfuno eka NSFAS laha a va tshembisile ku ndzi hakelela loko ndzo pasa kahle emaheleni ya lembe.	5
2	Tanihi van'wana, tiyunivhesithi ti lo na pfula ndzo kongoma eka leyi a yi tshembisile ku ndzi amukela ku ya endla digiri ya <i>Chemical Engineering</i> . Loko hi fika a hi tele swinene lero eku amukeleni ka hina yunivhesithi a yi sungula hi lava a va pasele ehenhla swinene. Mina a ndzi kumile tiphesente ta 50 eka metse na ta 60 eka sayense lero a ndzi boheka ku yimanyana loko va ha rhanga hi lava va paseke ku ndzi tlula. Loko siku ri fika emakumu ndzi byeriwile leswaku xivandla a xa ha ri kona eka <i>Chemical Engineering</i> naswona ndzi fanele ku cincela eka dyondzo yin'wana laha a ndzi boheka ku hlawula eka digiri ya <i>Biochemistry</i> na <i>Mining Engineering</i> . Ndzi bohekile ku lava byetlelo leswaku ndzi ta pfuka ndzi ya lava xivandla eka tidyondzo letimbirhi.	10
15
3	Ndzi pfukile ndzi tlhelela eyunivhesithi laha ndzi nga fika ndzi fola na van'wana lava a va nga kombelangi ku amukeriwa. Hi te ha ha forile va hi tivisa leswaku swivandla eka tidyondzo letimbirhi swi herile lero hi fanele hi ya lava ndhawu eka tiyunivhesithi tin'wana. Ndzi lavalavile mavhiki manharhu kwale Joni na le Pitori kambe ndzi nga humeleli, kutani ndzi tlhelela ekaya eLimpopo laha ndzi nga yingayinga na tiyunivhesithi, tikhekinikhoni na ti TVET kambe ndzi nga humeleli. Van'wana va ndzi tsundzuxile ku ya eka tiyunivhesithi leto ka ti nga ri ta mfumo ta le Gauteng kambe ndzi swi ba hi makatla hikuva eka mina a swi nga ta koteka.	20
25
4	Loko ndza ha kayakaya hiloko ndzi vona <i>scholarship</i> xa le China xa dyondzo leyi a ndzi lava yona laha a ndzi fikelela swilaveko hinkwaswo leswi a swi longoloxiwile. Ndzo tshama ehansi ndzi endla xikombelo, Hosi yo katekisa, endzhaku ka mavhiki manharhu vo hlamula va ndzi rhumela na vuxokoxoko bya Yunivhesithi xikan'we na thikithi ra xihahampfuka.	30
5	Ndzi twa ndzi tlhantlheka emoyeni na tingana to chava ku hlangana na vanhu ti nyamalala.	

6	Hi n'hweti ya Khotavuxika mina na van'wana Maafrika-Dzonga hi khandziyile xihahampfuka hi kongoma eChina laha hi fikeke hi amukeriwa hi malwandla eyunivhesithi ya le Wuhan. Eka mina leswi hinkwaswo a ku ri mahlori hikuva a ndzo sungula ku khandziya xihahampfhuka na ku huma laha Afrika-Dzonga.	35
7	Vusiwana byi nga na xilandzu, hi n'hweti ya N'wendzambahala ko sungula huwa ya ntungu wa Covid-19 Corona lowu wu nga chavisa tiko hinkwaro ra China ku katsa na yunivhesithi ya hina. Xikan'wekan'we hi yimisiwa ku ya exikolweni, hi boheka ku tshama ndhawu yin'we hi nga ha fambafambi. Ndzi tshama ekamareni ra mina ndzi nga ha hlangani na munhu. Ndzi huma ntsena hi nkarhi wa swakudya leswi munhu o fika a teka a tthelela ekamareni a nga hlamulanangi na munhu. Ndzi twa ndzi tsundzuka ekaya, ndzi tisola ko tala ku va ndzi yile eChina. Loko hi kombela ku muka swi tsandza hi ku va mfumo wa tiko ra China wu yirisile ku fambafamba ka vanhu.	40 45
8	Endzhaku ka tin'hweti timbirhi ho twa man'linin'ini ya leswaku masocha ya tiko ra Afrika-Dzonga ya kunguhata ku hi landza. Ndzi twa se ndzi sungula ku hanya emoyeni. Kunene hi Nyenyankulu sikunkulu ri fika, hi rhwariwa hi bazi hi yisiwa erivaleni ra swihahampfhuka ra kwale China. Loko ndzi vona xihahampfhuka xa tiko ra Afrika-Dzonga, ndzi vona na mujeko wa tiko ra hina, mahlo ya mina ya tala mihloti ndzi khensa xiboho lexi tekiweke hi mfumo wa tiko ra mina. Loko ndzi nghena endzeni ka xona, va hi amukela hi malwandla, ndzi titwa ndzi ri ekaya hambileswi a xi nga si suka no suka.	50
9	Hi hahile tiawara to tala hi kondza hi ya ku jaja, ePolokwane International Airport. Loko ndzi chika, ndzi kandziya misava ya tiko ra rikwerhu, ndzi vona vanhu va hi amukela hi ku hi yimisela mavoko. Ndzi twa ndzi tinyungubyisa hi ku va muakatiko wa Afrika-Dzonga.	55

[Vutitumbuluxeri]

- 1.1 Xana munhu loyi u hi rungulela timhaka leti a ri etikweni rihi? (1)
- 1.2 Kombisa swiphiqo SWINHARHU leswi munhu loyi a a ri na swona mayelana na timhaka ta swa tidyondzo ta yena. (3)
- 1.3 Tsavula rito eka ndzimana ya 3 leri vulaka ku famba u ya hala na hala hi xikongomelo xo lava ku pfuneka? (1)
- 1.4 Xana munhu loyi u huma eka xifundzhankulu xihi? (1)
- 1.5 Hikwalaho ka yini munhu loyi a nga yangi eka tiyunivhesithi to ka ti nga ri ta mfumo? (2)
- 1.6 Nyika tinhlamuselo ta swivulavulelo leswi landzelaka:
- 1.6.1 Ntsako a wu khapa embilwini ya mina. (2)
- 1.6.2 ... ndzi swi ba hi makatla. (2)

- 1.7 Xana marito lawa ya nge: '... mahlo ya mina ya tala mihloti ...' ya kombisa yini? (2)
- 1.8 Hlawula nhlamulo yin'we ntsena leyi nga yona eka leti landzelaka. Munhu loyi u yile eChina hi n'hwetwi ya Khotavuxika lembe ra ... (1)
- A 2018.
B 2019.
C 2020.
D 2021.
- 1.9 Marito lawa, '... Hosi yo katekisa ...' ya hi byela yini hi vupfumeri bya munhu loyi? (1)
- 1.10 Xana u kuma dyondzo yihi eka ku va mudyondzi loyi a pfumarile xivandla eyunivhesithi leyi a tshembisiwile eka yona? (2)
- 1.11 U nga vula yini hi xiboho lexi tekiweke hi mfumo wa tiko ra Afrika-Dzonga wo landza vadyondzi eChina ke? (3)
- 1.12 Xana nhlokomhaka ya xitshuriwa lexi yi thiyiwile kahle ke? Seketela. (3)

XITSHURIWA XA B: XIFANISO

Languta xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

[Xi huma eka: www.wikipedia.org]

- 1.13 Xana ku humelela yini eka xifaniso lexi? (2)
- 1.14 Kombisa nkoka wa leswi vanhu lava va swi endlaka? (2)
- 1.15 Hlamusela leswi vanhu lava nga exifanisweni va titwisaka xiswona. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

Hlaya xitshuriwa xa C laha hansi kutani u longoloxa tipoyinti ta NKOMBO u kombisa hilaha vatswari va papalataka hakona vutihlamuleri bya vona eka timhaka ta dyondzo ya vana va vona.

SWILETELO

1. Longoloxa NKOMBO wa tipoyinti hi marito LAMA NGA HUNDZIKI 70, u kombisa hilaha vatswari va papalataka hakona vutihlamuleri bya vona eka timhaka ta dyondzo ya vana va vona.
2. Nombora swivulwa swa wena ku suka eka 1–7.
3. Tsala poyinti YIN'WE eka xivulwa xin'wana na xin'wana.
4. Tirhisa marito ya WENA N'WINYI.
5. Kombisa ntsengo wa marito lama u ma tirhiseke ma ri endzeni ka swiangi emakumu ka nkomiso wa wena.

XITSHURIWA XA C**VUTIHLAMULERI BYA VATSWARI EKA DYONDZO YA VANA VA VONA.**

I ntirho wa mutswari un'wana na un'wana ku seketela dyondzo ya n'wana wa yena hi tindlela hinkwato. Vatswari va hakela mali ya xikolo na ya xifambo xo ya exikolweni kutani va huma etimhakeni. Vuhlayiseki bya xifambo xa vana va vona a byi va khumbi na switsanana hambileswi ku famba na ku vuya swi nga na xiave eka dyondzo ya vona. Loko vatswari va rhambiwa exikolweni ku ya twa ta vana va vona, van'wana a swi va tovi. U twa va ku, 'hi hakerile mali ya xikolo, se va hi karhatela yini?' Va tsandzeka na ku hlometela tibuku ta vana va vona ku vona mintirhokaya na leswi dyondziwaka exikolweni. Maambalelo na ku basa ka n'wana loko a ya exikolweni a swi tekeriwi enhlokweni. Loko xikolo xo va byela hi rendzodyondzo kona, xi vhela xi va xi yi kandziyile ncila. Ku va mfumo wu phalala swikolo hi swakudya i mhaka yo khenseka kambe a swi vuli leswaku vatswari a va ha ri na vutihlamuleri. Va ha boheka ku longela vana va vona swakudya leswi akaka miri minkarhi hinkwayo. Emakaya vana vo tivonela thelevhixini na ku tirhisa riqingho ra le nyongeni vusiku hinkwabyo vatswari va lo swi nhwi, va nga ri na mhaka na swona.

[Vutitumbuluxeri]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3**

Xiyaxiya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

MBHUKUTO WA VHANICHARA

Hi nxavo wa le hansi-hansi

KU TSHOVIWILE 15%

**HINKWASWO HI SWI SIYA
EYANGWENI WA WENA**

Switulu swa pulanga
Matafula yo dyela eka wona
Masofa ya xiyimo xa le henhla
❖ Hinkwaswo ehansi ka Iwangu ra wena

Sri Jeyabharatham Furnisher
No. 7.Vallalar Salai. Pondicherry-11
Tel: 0413 221-2737

[Xifaniso xi huma eka www.google.com]

- 3.1 Munavetisi a tsarile leswaku: **'ku tshoviwile 15%'** hi maletere lamakulu ku koka rinoko. Xana hi rihi hungu leri a lavaka ku ri fikisa eka vaamukeri va xinavetiso. (2)
- 3.2 Xana lava va xavisaka vhanichara leyi va kumeka kwihhi? (1)
- 3.3 Munavetisi u vula yini loko a ku 'hinkwaswo ehansi ka lwangu ra wena'? (2)
- 3.4 Tshaha marito yo onga lawa munavetisi a ya tirhiseke eka xinavetiso lexi. (2)
- 3.5 Marito lawa ya nge: 'hinkwaswo hi swi siya enyangweni wa wena' ya vula leswaku:
- A U fanele ku swi xava hinkwaswo.
- B U swi teka hinkwaswo.
- C Hi swi tisa ekaya ka wena.
- D Hi swi kuma enyangweni ya vona. (1)
- 3.6 Hi kwihhi ku hambana ka tinhlamuselo loko munavetisi a ku:
- Nxavo wa le **hansi** na loko a ku nxavo wa le **hansi-hansi**. (2)

[10]

XIVUTISO XA 4: KU XOPAXOPA KHATHUNI

Xiyaxiya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA E

[Xifaniso xi huma eka www.google.com]

- 4.1 Xana loyi a nga exikarhi loko a ku 'ndzi ta vuya' u vuya a huma kwihhi? Seketela. (2)
- 4.2 Marito ya munhu loyi a nga exikarhi ya kombisa ku:
- A Ku chava.
 - B Ku titshemba.
 - C Ku tisola.
 - D Ku chuha. (1)
- 4.3 Xana papila ra nawu leri ku vulavuriwaka hi rona ro tisirhelela ri kumeka kwihhi? (1)
- 4.4 Hi ku vona ka wena ku nga va ku humelele yini ku kondza wansati loyi a tsundzuxa munhu loyi a nga exikarhi hi papila leri a ri khomeke. (2)
- 4.5 Hikwalaho ka yini munhu loyi a nga ambala kepisi a vula marito lawa ya nge:
- 'U na mfanelo yo miyela, no tilavela gqweta ra wena ...' (2)
- 4.6 Marito ya munhu loyi a nga exikarhi ya twiwa hi mani? Seketela. (2)

[10]

XIVUTISO XA 5

- 5.1 Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA F: PROSI

1	Namadyambu o ya kamba Violet. U kume Violet a ambele tivasikoti, a ri karhi a dyondzisiwa ntirho wa le makhixini. Tolly a fika a hlamala loko a kuma wonge a ka ha ri yena Violet wakwe. A kuma se a languteka ku fana na vanhwana va lomu madorobeni. Swi n'wi tsakisa a xeweta Violet hi ku ri: 'Vaxumi N'wa-Makhanikhee!' Violet a hleka a ku 'Hi xuma yini, hi nga ku dyondzeni ke?' Tolly a ku: Dyondzani swinene swi ta mi hakela ka rin'wana siku.'	5
2	Tolly na yena a vhela a sungula ku hlantswa mimovha ya ka Mininjere. Makhahlela a ri endlwini a ha dya mabulu na Valungu-kulobye. Loko va fambile a huma, a ku ka Tolly: 'Nandziwe u teke mbhuri ya wansati, naswona wa ha rintsongo. Mesi wa mina wa n'wi tsakela. U ri hambu Violet a nga si tiva swa makhixi u na mathatha, naswona a nga lolohi. U tsavule kunene! Loko timhaka ta yindlu to lulama ndzi ta mi xavela swo saseka'. Tolly u lo na heta ku hlantswa mimovha ya Valungu, o hlamba.	10
3	Nhwanyana loyi a tirha va ka Makhahlela (Macgallon) o phama swakudya a yisela Tolly na Violet le ndlwini ya vo vatirhi. Ko dyiwa ku xurhiwa. Tolly a lela Mininjere na Mesi le ndlwini. Ku te loko a ku wa famba, va ka Mininjere vo sivele Tolly ku famba hi milenge va ku: 'I vusiku, hi ta ya ku xixa kona Ghezini hi movha.'	15

[Xi huma eka: Xikotikoti wa Matshotsho, hi MA Mahuhushi]

- 5.1.1 Tirhisa rito **xuma** exivulweni xa wena n'wini, ku humesela erivaleni nhlamuselo yo hambana na leyi nga laha hansi.
Hi **xuma** yini, hi nga ku dyondzeni ke? (2)
- 5.1.2 Nyika tinhlamuselo ta swivulwa leswi landzelaka.
(a) A ha dya mabulu. (2)
(b) U teke mbhuri ya wansati. (2)
- 5.1.3 Yisa rito leri tikisiweke eka rhavi ra xivangelo.
Mesi wa mina wa n'wi **tsakela**. (1)
- 5.1.4 Yisa xivulwa lexi landzelaka eka nkarhi lowu taka.
Ko dyiwa ku xurhiwa. (2)
- 5.1.5 Tsala xivulwa xa wena n'wini hi ritofularha ra rito leri tikisiweke laha hansi.
Loko timhaka ta yindlu to **lulama** ndzi ta mi xavela swo saseka. (2)

- 5.1.6 Tsala mavizweni wa rito leri ri tikisiweke laha hansi.
'Dyondzani **swinene** swi ta mi hakela ka rin'wana siku.' (1)
- 5.1.7 Tihela u tsala xivulwa lexi nga laha hansi u yisa rito leri tikisiweke eka ndhawu ya vumbirhi.
Nhwanyana **loyi** a tirha va ka Makhahlela o phama swakudya a yisela Tolly na Violet le ndlwini ya vo vatirhi. (2)

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

- 5.2 5.2.1 Yisa xivulwa lexi eka tlhelo ra pfumelo.
Murhungi wa swihuku leswimbirhi a hi tatana Xihangule. (2)
- 5.2.2 Rito murhungi i rivotimpfelelo leri humaka eka rito ... (1)
- 5.2.3 Nyika nkomiso wa rito tatana. (1)
- 5.2.4 Nyika ntirho wa ribumabumeri leri tikisiweke eka xivulwa lexi nga laha hansi.
Murhungi wa swihuku **leswimbirhi** a hi tatana Xihangule. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40
NTSENGO WA TIMARAKA: 80